

Türkmen Ata Sözlerinde Kurt Kavramının İncelenmesi A study on the concept of the wolf in Turkmen folk proverbs

* Doç. Yıldız Sadettin Abdülgani

Özet

Ata sözleri ve deyimler milletlerin ahlakını belirten günlük yaşayışlarında varlıklarını gösteren ibret, hikmet, görgü dolu kısaca anlatılan sözlerdir. Ata sözleri ve deyimlerimiz halkın eski çağlardan beri aldığı denemelerin geçirdiği olayların sonuçlarıdır. Kurt sembolüyse, Türk kültüründe çok derin ve önemli bir yere sahiptir. Türk mitolojisinde ve tarihsel anlatılarda kurt, hem özgürlüğü hem de güç ve cesareti simgeler. Ayrıca, kurt birçok efsane ve destanın da merkezinde yer alır. Bu sembol, Türklerin eski Orta Asya'daki yaşamlarından beri var olan bir figürdür. Kurt, Türkler için özellikle özgürlüğü, dayanıklılığı ve liderliği temsil eder. Kurtların sürü halinde yaşaması ve liderlerine bağlı olmaları, Türkler için toplumun bir arada güçlü durmasının bir sembolüdür. Aynı zamanda kurt, bağımsızlığın, boyunduruk altına girmemenin ve doğanın gücünün bir ifadesi olarak görülür. Günümüzde de kurt sembolü, özellikle milliyetçi çevreler tarafından sahiplenilmektedir. Milliyetçi sembolizmin önemli bir parçası olan kurt figürü, Türk milletinin tarihsel köklerine vurgu yapan bir sembol olarak kullanılır. Bu atasözlerinde kurt, sadece tehlike veya yırtıcılığı ile değil, aynı zamanda doğası gereği bir öğretmen gibi kullanılmakta. Hayatın zorlukları, insanlar arasındaki ilişkiler ve güç dengeleri bu figürle basit ama derin mesajlar verir. Atasözlerinde "kurt" figürüyle verilen mesajlar, bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları durumlar için ders niteliği taşır ve aynı zamanda halkın geleneksel bilgi birikimini yansıtır.

Yildz.s@colang.uobaghdad.edu.iq

*University of Baghdad - College of Languages -
Department of Turkish Language

Bu araştırmada, öncelikle Irak Türkmen edebiyatında atasözlerinin yeri ve önemi ele alınmış; ardından, Türkmen atasözlerinde ‹kurt› kavramının sembolik ve kültürel boyutları, seçilen 15 örnek üzerinden incelenmiştir. Yapılan çözümlenmeler doğrultusunda, çalışmanın halk kültürü ve sözlü edebiyat araştırmalarına mütevazı bir katkı sunacağı düşünölmektedir.

Anahtar kelimeler: Türk Edebiyatında Atasözleri, Türk Edebiyatında Kurt, Türkmen Atasözlerinde kurt

Irak Türkmen Edebiyatında Atasözleri:

Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşöncelerden doğmuşlardır (Aksoy, 1971:18).

Çağlar boyu halkın hayat tecrübelerinin birer meyvesi olan atasözleri halk edebiyatının en önemli bir kolu sayılır. Kökleri tarihin en derin çukurluklarından gömülen bu sözler zaman boyu halk için birer deştur ve yol gösteren olmuştur (Dakuklu, 1989:46).

Atasözleri bir milletin kültürünü, manevi değerlerini, milletin kendine özgü duyusunu, düşönuşünü, hayata ve olaylara bakış acısını en iyi şekilde ortaya koyan birer hazinedir. Bu zenginliği yakından tanımak ve bilmek gençler için büyük bir kazanç olacaktır. Çünkü gençler geçmiş asırların kültür değerlerini ve birikimlerini gelecek asırlara aktarmak sorumluluğuna sahip kuşaklardır. (kuşcu, 2008:5).

Atasözleri milletlerin ahlaklarını belirten günlük yaşayışlarında varlıklarını gösteren ibret, öğüt hikmet, görgü dolu kısaca anlatılan sözlerdir. Atasözleri halkın eski çağlardan beri aldığı denemeleri geçirdiği olayların sonuçlarıdır. Diyebiliriz ki bu sözler dedelerimizin üstün bir zeka kaynağından süzüldüğü için kuşaktan kuşağa sürüp gidiyor (Türkmenoğlu, 2004:3)

Irak Türkeri ağzındaki atasözlerini ele alan yazı ve kitaplar pek azdır. Kerkük'ün ünlü şairlerinden Dede Hicri'nin, 1928 yılında Kerkük'te basılan, ‹Yadıgarı Hicri› adlı Kitabında bulduğumuz ‹Durüb-i Emsal› başlıklı şiirde, ata-sözlerinin işlendiğini görüyoruz. Örnek olarak şiirden alınan birkaç mısraı aşağıya aktardık:

Sor mes>e le mes <e leye hekim ol

Su damlaya damlaya olur göl

Ey yari enis çare sazım

Elbette demir tavında lazım

Yağmacı nukudı verdi suya

Haydan ne gelise gider de huya

Meyhor hiç şarabı zem eder mi?

Kimse ayranına turş diyer mi?

Sonradan Irak Türklerinde söylenen atasözleri üzerine çıkan iki kitaba rastlıyoruz:

1 - Avukat Ata Terzi başının «Kerkük Eskiler sözü»

2 - Şakir S. Zabit in «Kerkük»te Hayatı içtimaiye» (Sosyal Hayat)

Deyimlerin atasözleriyle birlikte ele alınmasına ve kapsadıkları malzemenin azlığına rağmen iki eser de, bir çok deyim ve atasözlerini bir araya getirip korumak bakımından önemli sayılır. Ayrıca Gazanfer Paşayef tarafından «Irak-Kerkük Atalar Sözlere» adı altında, Bakû»da 1979 yılında yayımlanan kitaba da işaret etmek yerinde olur. Bu kitapta toplanan bazı atasözlerinin esasını da, yukarıda gösterilen iki kaynak oluşturur.

Bağdat»ta «Türkmen Kardeşlik Ocağının 1961»den beri çıkardığı «Kardeşlik» dergisinin folklor sayfalarında sürekli olarak atasözleri üzerinde yapılan derlemelere yer verilmiştir. Irak Türkleri ağızda söylenen atasözleri, kendilerine göre ağız özelliği taşıyorlarsa da, dünyanın her yerinde söylenen Türk atasözlerine olan benzerliğini korumuş, hatta çoğunlukla aynı olduğu görülmüştür. Birçok atasözünün, deyimlerde olduğu gibi, tarihten kaynaklanan kökleri vardır. Örnek olarak, halkın, uzun süre haksızlıklara uğraması sonucu devlete küskün olduğunu ifade etmek üzere «gadir saraydadır» denmiştir. Böylece halk, zulüm ve baskılar önlemeyen saray ince bir dille eleştirmiştir. Görülüyor ki, atasözleri, tecrübe mahsulü olup, akıl ve düşünce yollar ile geçmişte yaşanan olayların sevinç ve acıların da yansıtmıştır. (Vasfi, 2001:14-16)

Türkmen Ata Sözlerinde Kurt Kavramının İncelenmesi:

Miştik mitolojik boyutu ile Türk halk kültüründe bir kült hâline gelen kurt, Türk dünyasının birçok yerinde olduğu gibi Türk dünyası coğrafyası dışında kalan Türkler arasında da hep önemli bir yere sahip olmuştur. Bozkır medeniyetinin bir uzantısı olduğu düşünülen kurt, Türkler için bir hayvandan ziyade bir kuvvet, zafer, koruma, uğur, bereket ve tedaviye çağırışım simgesi olarak Türk mitolojisi ve halk inançlarında tarih boyunca hep varlık göstermiştir (Beyatlı, 2022:9).

Bu çalışmada, halk edebiyatında önemli bir yere sahip olan <kurt> kavramını içeren çok sayıdaki Irak Türkmen atasözü arasından anlam derinliği, kullanım sıklığı ve temsil ettikleri kültürel değerler dikkate alınarak 15 atasözü seçilmiş ve bu atasözleri detaylı biçimde çözümlenmeye tabi tutulmuştur:

1-(Kurt ağızından kuzu alınmaz) (Türkmenoğlu, 2004:184).

Güçlü ve yetenekli olan kişi, her şeyi yönetir, onun elinden zorla bir şeyin alınması olanaksızdır, o her zaman yaptığı işi bilir.

Hayatta güçlü olanın veya bir şeyi ele geçirenin, elde ettiği şeyi kolay kolay bırakmayacağını ifade eder. Bu atasözünde, kurt ve kuzu sembolizmi önemli bir yer tutar:

- Kurt: Türk kültüründe genellikle güçlü, zeki ve kararlı bir hayvan olarak temsil edilir. Bu atasözünde kurt, elde ettiği şeyi bırakmak istemeyen, kararlı bir karakteri simgeler.
- Kuzu: Kuzu ise zayıflığı ve savunmasızlığı simgeler. Bir kuzuyu elde eden kurt, avını korur ve bırakmaz.

Atasözü, genellikle güçlü veya avantajlı bir konuma geçen birinin, bu pozisyonu koruyacağını, oradan bir şey almanın zor olacağını anlatır. Bu, hayatın her alanına uyarlanabilir: iş dünyasında güçlü bir rakipten avantaj elde etmek zordur, kişisel ilişkilerde birine güven kazandırdıktan sonra o güvenin geri alınması zor olabilir.

Metaforik anlamıyla, bir kez bir şeyin kontrolünü ele geçiren kişinin, gücü veya avantajı kolay kolay kaybetmeyeceğini ima eder.

2-(Kurt balası(yavrusu) kurt olur) (Şakir zabit,1961:64).

Çocuklar kendi babalarının huyunu taşırlar.

Bu atasözde kişinin kökeni, yetişme tarzı ya da aile yapısının onun gelecekteki karakterini ve davranışlarını şekillendireceğini vurgular. Bu sözde özellikle genetik ve çevresel etmenlerin bireyin kişiliğinde oynadığı rol ön plana çıkarılır.

- Metafor ve Sembolik Anlam:

Kurt, Türk kültüründe cesaret, bağımsızlık ve liderlik gibi güçlü niteliklerin sembolüdür. Kurt yavrusunun da büyüdüğünde bir kurt olacağı, yani güçlü, özgür ve cesur bir birey haline geleceği varsayılır. Bu, genellikle bir kişinin ailesinden aldığı özelliklerin gelecekte onu da şekillendireceği anlamına gelir.

- Kalıtım ve Yetiştirme:

Atasözü, biyolojik miras ve eğitim aracılığıyla aktarılan özelliklerin kaçınılmazlığını ifade eder. Bir kurt yavrusunun doğası gereği nasıl bir kurt olacağı belliyse, insan da ailesinden, toplumundan ve yetiştiği çevreden etkilenecektir. İnsan, bu etmenlerle şekillenir ve davranışları da büyük oranda bunlara bağlı olur.

- Ahlaki Ders:

Bu atasözü, ebeveynlerin ve toplumun sorumluluğuna dikkat çeker. Çocukların nasıl bir insan olacakları, büyük ölçüde nasıl bir eğitim aldıklarına ve hangi değerlerle yetiştirildiklerine bağlıdır. “Kurt yavrusu kurt olur” sözü, çocukların gelecekteki yaşamlarında da kökenlerinin, aile yapısının ve değerlerinin izlerini taşıyacağı mesajını verir. Sonuç olarak, “Kurt yavrusu kurt olur” atasözü, hem biyolojik mirasın hem de kültürel eğitimin insan üzerindeki etkisini vurgular.

3-(Kurttan korkan çoban olmaz) (Benderoğlu, 1988:53).

İnsan bir şeyi yapmaktan korku duyarsa, o şeye yaklaşmamalıdır.

Bu atasözde cesaret ve meslek gerekliliklerini vurgulayan bir ifadedir. Çobanlık mesleği, doğa şartları ve vahşi hayvanlarla karşı karşıya kalmayı gerektirir. Kurt, çoban için bir tehlike unsurudur, fakat bu mesleği icra

eden kişinin kurtlardan korkmaması, cesur ve soğukkanlı olması beklenir.

Bu atasözü, genel anlamda hayatın zorluklarıyla yüzleşmeden başarıya ulaşamayacağımızı anlatır. Her işin kendine has riskleri ve zorlukları vardır. Kendi korkularına yenik düşen, risk almaktan kaçınan kişi, o işi hakkıyla yerine getiremez. Hayatta başarıya ulaşmak, zorlukların üzerine gitmek ve korkularla yüzleşmekle mümkündür.

Aynı zamanda, insanın içinde bulunduğu şartlara uyum sağlama yetisini ve kendine güvenin önemini de vurgular. Korkuya yenik düşen kişi, istediği hedefe ulaşamaz çünkü korku onu harekete geçmekten alıkoyar.

4-(Kurttan korkan koyun beslemez) (Benderoğlu, 1988:53).

Her bir işte ortaya çıkacak tehlike ve engelleri aşmakta güçlü olmayan o işe girişmemelidir.

Bu atasözünde risk almaktan kaçınan insanların büyük başarılar elde edemeyeceklerini anlatır. Kurt, burada tehdit ya da risk unsurunu simgelerken, koyun beslemek, bir hedefe ulaşma ya da kazanç elde etme anlamında kullanılır. Atasözü, cesaretin ve kararlılığın başarıya giden yolda önemli olduğunu vurgular. Eğer kişi sürekli olarak olası tehlikelerden ya da risklerden çekinir ve kendini güvende tutmaya çalışırsa, büyük işler başaramaz ya da hedeflerine ulaşamaz.

Bu atasözü, günlük hayatta karşılaşılan zorluklar ve fırsatlar arasındaki dengeyi sembolize eder. Yani, hayatta bir şeyler elde etmek için risk almaktan korkmamak gerektiğini öğütler.

5-(Kurtan koyun bir yerde yaşamaz) (Benderoğlu, 1988:53).

Saldırgan ile güçsüzün bir arada toplanmalarını anlatır.

Bu atasözde, zıt karakterdeki veya farklı niyetlere sahip olan kişilerin bir arada uyum içinde yaşayamayacaklarını ifade eder. Bu sözde, kurt ve koyun arasındaki doğa gereği var olan karşıtlık sembolik olarak kullanılır. Kurt, yırtıcı ve avcı karakteriyle tehditkar bir varlığı, koyun ise savunmasız ve uysal bir karakteri simgeler. Kurt, her zaman koyunu avlayacak bir niyet taşıırken, koyun da kurtla bir arada bulunursa tehlikede olacaktır.

Bu atasözü, şu temalar üzerine kuruludur:

- Zıt karakterler ve çıkar çatışmaları: Birbirine zıt özellikteki kişilerin (örneğin kötü niyetli biriyle iyi niyetli biri) birlikte uyumlu bir hayat sürdüremeyeceğini anlatır.
- Tehlikenin farkında olma: Güçlü ve tehlikeli bir varlığın (kurt) zayıf olanın (koyun) yanında sürekli bir tehdit oluşturacağı düşüncesi.

Bu atasözü, günlük hayatta farklı niyet, karakter ve çıkarları olan kişilerin bir arada uzun süre huzurlu olamayacağı mesajını taşır.

6-(Kurttan yer, koyunla şuvan eder) (Türkmenoğlu, 2004:184).

Suçsuzlara karşı cinayet işlerler ama kendilerinden şüpheyi uzaklaştırmak için üzüntüye kapıldıklarını oyun bazlıkla göstermekten de geri kalmazlar.

“Kurttan yer, koyunla şuvan eder” atasözü, görünüşte zararsız veya dost gibi görünen bir kişinin aslında sinsi ve çıkarıcı olduğunu anlatır. Buradaki “kurt” figürü, her zaman tehlikeyi ve zarar verme eğilimini sembolize eder. Kurt gibi tehlikeli bir varlıktan çıkar sağlayan birinin, masum ve zayıf olan koyunla birliktelik kurarak kendini saklamaya çalıştığı ima edilir. “Şuvan etmek” ifadesi de samimiyetsiz bir dostluk veya gösterişle iyi görünmeye çalışmayı ifade eder.

- Kurt Sembolizmi: Türk kültüründe kurt hem olumlu hem olumsuz yönleriyle yer alır. Bu atasözünde kurt, olumsuz bir figür olarak kullanılmıştır ve tehlikeli, güvenilmez bir karakteri simgeler.
- Koyun Sembolizmi: Koyun, zayıf, masum ve kolayca kandırılabilen bir karakteri temsil eder. Burada koyun, savunmasız ve dürüst olanı simgeler.
- Davranış ve Çıkar: Kurt gibi çıkarıcı ve tehlikeli olan bir kişi, toplumda fark edilmemek için kendini koyun gibi masum ve zararsız gösterir. Aslında niyeti farklıdır, ama bunu gizlemek için dost görünme çabasına girer.

7-(Kurt derisini değişti, huyunu değiştirmede) (Türkmenoğlu, 2004:184).

Bu atasözü, temel olarak bir kişinin dış görünüşünü veya yaşam tarzını değiştirebileceği ancak karakterini, alışkanlıklarını veya içsel özelliklerini kolay kolay değiştirmeyeceği fikrini vurgular. Türk atasözlerinde sıkça görülen kurt sembolizmi, burada güçlü, vahşi ve değişmez bir doğayı temsil eder. Kurt, her ne kadar farklı koşullara uyum sağlasa da, içgüdüsel davranışlarını değiştiremez.

Bu atasözünde şu mesaj verilir:

İnsanlar görünüşleri veya belirli dış faktörler değişse bile, temel kişilik özelliklerini korurlar. Bu, özellikle uzun süre boyunca şekillenmiş alışkanlıklar, değerler ve karakter yapısı için geçerlidir. Başka bir deyişle, bir insan dışarıdan ne kadar değişirse değişsin, iç dünyası ve asıl kimliği kolay kolay değişmez. Bu atasözündeki kurt sembolü değişmezliği ve temel doğayı temsil eder. “Deri” yüzeysel bir değişimdir, fakat “huy”, derinin bir yapının değişmezliğini simgeler.

8-(Kurt dedi kulağı çıktı) (İhsan, 2001:145).

Bir toplantıda bir kişi hakkında söz açılmışsa, o kişi beklenilmeden oraya gelirse, bu atasözü söylenir.

Bu atasözde, genellikle bir kişinin ya da olayın söz konusu edildiği anda beklenmedik bir şekilde belirmesi ya da gerçekleşmesi anlamında kullanılır. Bu atasözünde, kurt metafor olarak bir tehlikeyi ya da önemli bir durumu temsil eder. Bir şeyin veya kişinin bahsi geçerken aniden ortaya çıkması, insanların farkında olmadan etkili bir şekilde çağrılmasına gönderme yapar.

Anlam ve Açıklama:

- Kurt: Türk kültüründe kurt, güçlü, çevik ve tehlikeli bir varlık olarak bilinir. Hem koruyucu hem de tehlikeli bir figür olarak çift anlam taşır.
- Dedi kulağı çıktı: Bu ifade, bahsedilen şeyin ya da kişinin aniden ortaya çıkışını sembolize eder. Bir nevi “bahsederken geldi” anlamı taşır.

Kullanıldığı Durumlar:

Bu atasözü, genellikle bir konunun ya da kişinin konuşulması esnasında tam o anda beklenmedik şekilde görünmesi ya da ortaya çıkması durumlarında mizahi veya şaşkınlık ifade eden bir şekilde kullanılır.

9-(Kurt karnından çıktı, çakkal karnına düştü) (Benderoğlu, 1988:55).

Sıkıntılı bir durumdan diğer bir sıkıntılı duruma geçen hakkında söylenir.

Açıklama ve Anlam:

Bu atasözü, bir bireyin mevcut kötü veya zorlu bir durumdan kurtulduğunu sanırken, en az önceki kadar kötü ya da daha karmaşık ve tehlikeli bir başka duruma düştüğünü ifade eder. Bir başka ifadeyle, kişi bir felaketten kurtulsa bile, ikinci bir felaketle karşılaşabilir. Bu durum, halk arasında “yağmurdan kaçarken doluya tutulmak” şeklinde de ifade edilir.

Sözcük ve Sembol Analizi:

Kurt:

Türkmen kültüründe “kurt” hem cesaretin hem de yabaniliğin sembolüdür. Aynı zamanda tehlikeli, saldırgan ve güçlü bir varlık olarak görülür. Atasözünde kurt, bireyin içine düştüğü ilk tehlikeli veya zor durumu temsil eder.

Çakal:

Çakal ise genellikle kurnaz, sinsî ve fırsatçı bir hayvan olarak betimlenir. Kurt kadar doğrudan tehdit edici olmasa da, daha hilekâr ve sinsî bir tehlike barındırır. Burada da çakal, bireyin ikinci kez karşılaştığı, farklı ama benzer şekilde tehlikeli olan durumu simgeler.

Karnından çıkmak / Karnına düşmek:

“Karnından çıkmak” ifadesi, bir tehlikeden kurtulmayı; “karnına düşmek” ise başka bir tehlikeye kapılmayı simgeler. Bu iki ifade arasındaki çelişki, bireyin kaderinin sürekli olarak zorluklarla örülü olduğunu vurgular.

Sosyokültürel Bağlam:

Türkmen halk edebiyatında hayvan figürleri sıkça metaforik anlamlar taşır. Kurt ve çakal, doğrudan doğayla iç içe yaşamış Türkmen topluluklarının

gözlemleri ve hayvan davranışlarına yükledikleri kültürel anlamlar üzerinden şekillenir. Bu atasözü de, hayatın sürekli mücadele gerektirdiğini ve tehlikenin biçim değiştirerek varlığını sürdürebileceğini anlatır.

Ayrıca bu söz, sosyal ilişkilerde veya toplumsal yapıda karşılaşılan güçlüklerin birbirini izlediğini, bazen bir sorundan kurtulmanın yeni bir sorun doğurabileceğini belirtmek için kullanılır. Özellikle savaş, göç, fakirlik veya siyasal baskılarla şekillenmiş Türkmen tarihinin izlerini taşıdığı da söylenebilir.

10- (Kurt ihtiyarlarsa, köpeklere gülünç olur) (Benderoğlu, 1988:54).

Kurt ihtiyarlarsa, köpeklere gülünç olur atasözü, bir zamanlar güçlü ve saygın olan bir varlığın yaşlandığında ya da zayıfladığında, önceden önemsemediği ve küçümsediği kimselerin alay konusu olabileceğini ifade eder. Bu atasözünde “kurt” genellikle güçlü, bağımsız ve korkulan bir figürü simgeler. Ancak “ihtiyarlamak,” kurtun eski gücünü kaybetmesini, yaşlılıkla birlikte zayıflamasını temsil eder. “Köpekler,” kurtla karşılaştırıldığında daha güçsüz ve alta konumlanan bir simgedir. Bu durumda, kurt gücünü kaybettiğinde, köpeklerin bile onu ciddiye almayıp alay edebileceği söylenir.

Bu atasözü, insan hayatına dair evrensel bir gerçeği de yansıtır: Bir zamanlar güçlü, başarılı ya da otorite sahibi olan bireyler, zamanla güçlerini kaybettiklerinde saygınlıklarını yitirebilirler ve önceden önemsiz gördükleri insanlar tarafından küçümsenebilirler. Yaşamın geçici olduğunu, zamanla her şeyin değişebileceğini ve statü kaybının olası olduğunu hatırlatır.

11- (Kurt koyunla, varlı yoksulla yoldaş olmaz) (Türkmenoğlu, 2004:185).

Aralarında çelişkiler bulunan nesnelere birbirinden uzaklaştırmak daha doğrudur.

“Kurt koyunla, varlı yoksulla yoldaş olmaz” atasözü, toplumda karşıt özelliklere veya statülere sahip insanların birbirleriyle uyum içinde olamayacağını, farklı çıkar ve beklentilerden dolayı aralarında gerçek bir arkadaşlık veya işbirliği kurulamayacağını ifade eder.

Atasözündeki Anahtar Unsurlar:

- Kurt ve Koyun Metaforu: Kurt, avcı ve güçlü bir varlığı temsil ederken koyun, zayıf ve savunmasız bir hayvandır. Bu iki hayvanın doğal olarak bir arada bulunamayacağı gibi, zıt karakter veya çıkar sahiplerinin de uyum içinde olamayacağı vurgulanır.
- Varlılık ve Yoksulluk: Varlık ve yoksulluk arasındaki farklar, sosyal sınıf ve ekonomik statü anlamında kullanılır. Maddi durumu iyi olanla yoksul olanın bakış açıları, hayat tarzları ve beklentileri farklıdır, bu nedenle ortak bir paydada buluşmaları zorlaşır.

Bu atasözü, insanların farklılıklarının bazen iş birliği yapmalarına engel olacağını belirtir. Kurt ile koyun, birbirlerine doğal düşman oldukları için aynı yolu paylaşamazlar; çünkü çıkarları çatışır. Aynı şekilde, maddi açıdan güçlü olan bir bireyin yoksul biriyle yakın ilişkiler kurması, çıkar dengesi bozuk olduğu için zordur. Bu, sosyal eşitsizlik ve çıkar çatışmalarına dair bir gözlem niteliğindedir.

Atasözü, dostluk ya da iş birliği kurmak için ortak bir zeminin, benzer hayat görüşlerinin veya statünün gerekliliğine dikkat çeker.

12- (Kurt, kurtu yemez) (Benderoğlu, 1988:55).

Aynı huy ve özellikleri taşıyanlar hakkında söylenir.

“Kurt, kurdu yemez” atasözü, Türk kültüründe dayanışma, aynı türden olanların birbirine zarar vermemesi gerektiği ve birlik olmanın önemini vurgulayan bir ifadedir. Kurtlar, doğal yaşamda sürü halinde yaşayan hayvanlar olarak bilinirler ve birbirlerine karşı güçlü bir bağlılık gösterirler. Bu atasözünde de, aynı türden olanların – özellikle ortak çıkarları veya benzerlikleri olan kişilerin – birbirine zarar vermemesi gerektiği öğütlenir.

Atasözü aynı zamanda dostluk, kardeşlik veya meslektaşlar arasındaki dayanışmaya atıfta bulunabilir. Bireylerin, aynı gruptan ya da topluluktan bir başkasına zarar vermesinin, o grubun bütünlüğünü zedeleyebileceği düşüncesi de ima edilir. Özetle, insanlar arasındaki bağları güçlendirme ve ortak değerlere sahip olanların bir arada durmasının önemini anlatan bir ifadedir.

13- (Kurt geldi, çakkal geldi) (İhsan, 2001:145).

Korkutma ve tehdidin tekrarlanmasına karşı söylenir .

‘‘Kurt geldi, çakal geldi’’ atasözü, toplumda beklenen tehlikenin boyutlarının zamanla küçümsendiğini ya da daha az önemli bir tehlikenin abartılarak sunulduğunu ifade eder. Bu sözde, ‘‘kurt’’ güçlü, tehlikeli ve korkulan bir hayvanı, ‘‘çakal’’ ise daha zayıf ve kurnaz bir hayvanı temsil eder. Başlangıçta büyük bir tehdit (kurt) olduğu sanılan bir durumun sonunda aslında daha küçük bir tehlike (çakal) olduğu ortaya çıkar.

Bu atasözü, özellikle toplumsal olaylar, söylentiler veya bireysel hayatlarda abartılan durumların zamanla gerçek boyutlarının anlaşıldığı ya da farklılaşan beklentilerin netleştiği durumları anlatır. Tehlike, zayıf bir hale gelmiş ya da baştan beri abartılmış olabilir. Bu atasözünde aynı zamanda insan davranışlarının değişen algılara göre nasıl farklılaştığı da ele alınır; başta güçlü bir tehdide karşı gösterilen büyük bir tepki, tehlike küçüldükçe azalır ya da daha alaycı bir tavır alabilir.

14- (Kurtla yaşarsın, kurt gibi olursun) (Benderoğlu, 1988:56)

‘‘Kurt gibi yaşarsın, kurt gibi olursun’’ atasözü, yaşantının ve davranışların bir insanın karakterini şekillendirdiğine vurgu yapar. Bu sözde ‘‘kurt’’ simgesi, Türk kültüründe ve birçok mitolojik anlatıda cesaret, yırtıcılık, özgürlük ve dayanıklılıkla ilişkilendirilir. Kurtlar, yalnız veya sürü içinde hareket eden, vahşi ve hayatta kalmaya odaklı bir hayvan olarak bilinir. Atasözü, bir insanın hayatta kalma mücadelesini, güçlü olma zorunluluğunu ve çevresine karşı sert olma durumunu anlatmak için bu sembolizmi kullanır.

- Kurt gibi yaşamak: Burada, kişinin yalnızca kendisine güvenmesi, zorluklar karşısında kendi başına hareket etmesi ve vahşi doğadaki kurtlar gibi her an tetikte ve güçlü olması gerektiği ifade ediliyor. Yani, bir insan eğer sürekli bir mücadele ve zorluk içinde yaşıyorsa, bu yaşantı onun kişiliğini etkileyip sertleştirebilir.

- Kurt gibi olmak: Bu kısım, kişinin yaşadığı zorluklar sonucu çevresine karşı soğukkanlı, güçlü ve gerektiğinde sert biri haline geleceğine işaret eder. ‘‘Kurt gibi olmak’’ bu bağlamda, içgüdüsel olarak hayatta kalma mücadelesi veren, güçlü ve saldırgan bir karaktere dönüşmeyi simgeler.

Bu atasözü bir uyarı niteliği de taşıyabilir. Kişinin çevresine ve şartlara karşı sert bir yaşam sürmesi, onun karakterini de bu yönde dönüştürebilir. Dolayısıyla, yaşadığımız hayat tarzı ve karşılaştığımız zorluklar, kimliğimizi ve davranışlarımızı belirler.

15- (Kurtun ağzı, her vakit kanlıdır) (Benderoğlu, 1988:56)

Yırtıcı ve saldırgan olanlar her vakit etikleri zulümden geri kalmazlar. Kurtun ağzı kanlı olduğu gibi , onlarında elleri kanlıdır.

Bu atasözü, doğası gereği tehlikeli ve saldırgan olan kişilerin her zaman bu özelliklerini sürdüreceklerini ifade eder. Kurt, Türk kültüründe cesaret, güç ve aynı zamanda vahşetle ilişkilendirilen bir hayvandır. Bu atasözünde ise kurt, sürekli avlanan, saldıran ve kan döken bir varlık olarak tasvir edilir. Atasözünün mecazi anlamı, kötülüğe ya da zarar vermeye yatkın insanların, fırsat bulduqça bu özelliklerini açığa çıkaracaklarını belirtir.

Bu tür insanlar, doğaları gereği çevrelerine zarar verir ve her ne kadar farklı bir görüntü sergileseler de tehlikeli yanlarını saklayamazlar. Bu atasözünde, insan doğasına dair evrensel bir gözlem yatar; insanlar, özlerinde taşıdıkları karakter özelliklerini değiştirmekte zorlanırlar.

Bu çalışmanın sonunda, Türk edebiyatında genel olarak ve özellikle Türkmen folklorunda kurt figürünün sembolik ve kültürel rolünü ortaya koymak amacıyla, kurt ile köpek arasında geçen aşağıdaki şiirsel diyaloga yer verilmiştir. Bu metin, kurtun özgürlük, bağımsızlık ve güç gibi değerleri temsil ettiğini; köpeğin ise bağlılık ve bağımlılığı simgelediğini açık bir biçimde yansıtmaktadır.

Söz konusu diyalog, kendi gücüne dayanarak özgür bir yaşam sürme anlayışı ile güvenlik karşılığında bağımlı bir hayat sürme anlayışı arasındaki karşıtlığı ortaya koymaktadır. Bu yönüyle metin, çalışmada incelenen atasözlerinde yer alan kurt sembolizmini destekleyen ve tamamlayan önemli bir folklorik örnek niteliğindedir.

Irak Türkmen Folklorundan Kurtla köpek arasında geçen diyalog:

Kurt: köpek kardeş geldim yoldaş olmaya

Yaşadıkça vefalı dost kalmaya

Köpek: Ey kurt kardeş sana yaman diyorlar

Bana da hep yiğit çoban diyorlar

Kurt: sen kocalsan bir gün seni atarlar

Hep başıboş köpeklere katarlar

Köpek: sende bir gün kocalırsan kim bakar

Kim ağzına hazır huzur et sokar

Kurt: Ben yaşlansam yavrularım pek bakar

Kim ne avlar boğazıma o sokar

Köpek: Demek ki ben yaşlanırsam kovarlar

Yerime bir başkasını koyarlar

Kurt: öz elimle öz avumu vururum

Yavrumu da yuvamı da korurum

Köpek: Ben de kapı kapı gezer dururum

Bir parça et için kuyruk bururum

Kurt: Bırak alem adım yaman koysunlar

Yeter ki ben bir özgürüm duysunlar

Köpek: keşke bende kurt yavrusu olaydım

Öz gücümle özgürlüğüm bulaydım (Cemal Şandan alınmış).

Yukarıda yer verilen bu şiirsel diyalog, Türkmen atasözlerinde incelenen kurt sembolizminin yalnızca sözlü kalıplarla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda folklorik anlatılar ve edebi metinler aracılığıyla da zenginleşerek devam ettiğini göstermektedir.

Sonuç:

Bu araştırmada, Irak Türkmen ağızlarında kullanılan 15 atasözü üzerinden “kurt” kavramının anlam derinliği ve sembolik kullanımı incelenmiştir. Kurt figürü, sadece fiziksel bir varlık olarak değil, aynı zamanda kültürel

belleğin taşıyıcısı, sosyal davranışların ve insan ilişkilerinin yorumlandığı güçlü bir sembol olarak halkın dilinde yer bulmuştur. Türkmen atasözlerinde kurt; kimi zaman cesaret, liderlik, özgürlük ve dayanıklılıkla özdeşleştirilirken, kimi zaman da yırtıcılık, fırsatçılık, tehlike ve ikiyüzlülük gibi olumsuz özelliklerle temsil edilmiştir. Bu çok yönlü sembolizm, Türk halk kültürünün doğayla olan kadim ilişkisini, birey-toplum çatışmalarını ve ahlaki değerleri yansıtan zengin bir sözlü miras ortaya koymaktadır.

Kurt, Türkmen halkının toplumsal deneyimlerini ve yaşam felsefesini yansıtan bir metafor olarak, atasözleri aracılığıyla sadece bireysel davranışlara değil, aynı zamanda sosyal düzen, güç dengesi ve ahlaki öğretilere dair mesajlar da taşımaktadır. Bu yönüyle kurt, halk edebiyatında kalıcı bir simgeye dönüşmüş; nesilden nesile aktarılan kolektif hafızanın yapıtaşlarından biri olmuştur.

Araştırmanın sonuçları, Türkmen sözlü kültüründe kurt figürünün yalnızca edebi değil, aynı zamanda sosyolojik ve psikolojik boyutları da içinde barındırdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, atasözleri aracılığıyla kurt sembolizminin çözümlenmesi, sadece dilsel bir çözümleme değil, aynı zamanda halkın dünya görüşünün, değer sisteminin ve yaşam tarzının da anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışma, Türkmen folklorunun derinliklerinde yer alan sembolleri anlamak ve gelecek kuşaklara aktarmak adına ve halk edebiyatı araştırmalarına katkı sunmayı hedeflemektedir.

Kaynaklar:

1. Aksoy, Ömer Asım. (1971). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (1.cilt). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, Türk Dil Kurumu Yayınları.
2. Dakuklu, Muhammet Horşit. (1989). Eski Sözler Bahçesi. Bağdat: Kültür Yayınları Dizisi.
3. Kuşçu, Ülkü- kuşçu Hüseyin. (2008). Atasözleri ve Deyimler. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
4. Türkmenoğlu, Şemsettin. (2004). Büyük Varlığımız Atasözleri ve Deyimlerimiz. Kerkük: Abdulvahap Basımevi.
5. Vasfi, İhsan S. (2001). Irak Türkleri'nde Deyimler ve Atasözleri (2.Baskı) İstanbul: İzzettin Kerkük ve Araştırma Vakfı
6. Bayatlı, Necdet Yaşar. (2022). Diyale İli Hanekin İlçesi Türkmen Folklorunda kurt. Babil: Ebcet Tercüme Yayıncılık ve Dağıtım.
7. Zabit, Şakir Sabır. (1961). Irak Türkmenler ağzında Atasözleri.
8. Benderoğlu, Abdullatif. (1988). Atasözlerimiz. (2.cilt). Bağdat: Kültür Yayınları dizisi.
9. Cemal Şan (Basılmamış eser).

Abstract

Proverbs and idioms are concise, insightful expressions that reflect the moral values of nations and manifest themselves in everyday life through wisdom, experience, and observation. Our proverbs and idioms are the outcomes of the trials endured and events experienced by the people since ancient times. The wolf symbol, in particular, occupies a profound and significant place in Turkish culture. In Turkish mythology and historical narratives, the wolf symbolizes not only freedom but also strength and courage. Moreover, it stands at the center of many legends and epics. This symbol has existed since the Turks' early life in Central Asia and represents, above all, freedom, resilience, and leadership. The wolves' way of living in packs and their loyalty to a leader symbolize, for the Turks, the strength of social unity and solidarity. At the same time, the wolf is regarded as an expression of independence, resistance to subjugation, and the power of nature.

Today, the wolf symbol continues to be embraced, particularly within nationalist circles. As an important element of nationalist symbolism, the wolf figure is used to emphasize the historical roots of the Turkish nation. In these proverbs, the wolf is portrayed not merely as a symbol of danger or ferocity, but also as a natural teacher. Through this figure, the challenges of life, interpersonal relationships, and balances of power are conveyed with simple yet profound messages. The lessons expressed through the "wolf" figure in proverbs serve as guidance for individuals in their social lives while simultaneously reflecting the traditional wisdom of the people.

This study first examines the place and significance of proverbs in Iraqi Turkmen literature. It then analyzes the symbolic and cultural dimensions of the concept of the "wolf" in Turkmen proverbs through fifteen selected examples. Based on the findings of this analysis, the study is expected to offer a modest contribution to research in folk culture and oral literature.

Keywords: Proverbs in Turkish Literature; The Wolf in Turkish Literature; The Wolf in Turkmen Proverbs

دراسة حول مفهوم الذئب في الامثال الشعبية التركمانية

أ.م. يلدز سعدالدين عبد الغني

جامعة بغداد - كلية اللغات - قسم اللغة التركية

الملخص

تُعدّ الأمثال والحكم عباراتٍ موجزة تعبر عن القيم الأخلاقية للأمم، وتتجلى في حياتهم اليومية بما تحمله من عبرة وحكمة وخبرة متراكمة. فالأمثال والتعابير الاصطلاحية هي حصيلة التجارب التي مرّ بها الشعب منذ أقدم العصور، والنتائج التي خلص إليها عبر ما واجهه من أحداث وظروف.

ويحتلّ رمز الذئب مكانة عميقة ومهمّة في الثقافة التركية. ففي الأساطير والروايات التاريخية التركية، يرمز الذئب إلى الحرية والقوة والشجاعة، كما يتصدّر العديد من الملاحم والقصص البطولية. وقد ظلّ هذا الرمز حاضرًا منذ حياة الأتراك في آسيا الوسطى، حيث مثل لهم الحرية والصمود والقيادة. إن عيش الذئب في جماعات وارتباطها بقائدها يُجسّد لدى الأتراك رمز تماسك المجتمع وقوّته بوحده. وفي الوقت نفسه، يُنظر إلى الذئب بوصفه تعبيرًا عن الاستقلال ورفض الخضوع وسيادة قوة الطبيعة

ولا يزال رمز الذئب حاضرًا في العصر الحديث، لاسبيا في الأوساط القومية، إذ يُعدّ عنصرًا مهمًا في الرمزية القومية التي تؤكد الجذور التاريخية للأمة التركية. وفي هذه الأمثال، لا يُصوّر الذئب على أنه رمز للخطر أو الافتراس فحسب، بل يُقدّم أيضًا بوصفه معلمًا بطبيعته؛ إذ تُعبّر من خلاله صعوبات الحياة والعلاقات الإنسانية وموازين القوى برسائل بسيطة في ظاهرها، عميقة في مضمونها. وتحمل الدلالات المرتبطة بشخصية «الذئب» في الأمثال طابعًا تعليميًا يُرشد الأفراد في حياتهم الاجتماعية، كما تعكس في الوقت ذاته الرصيد المعرفي والتراثي للشعب.

تتناول هذه الدراسة أولاً مكانة الأمثال وأهميتها في الأدب التركماني العراقي، ثم تحلل الأبعاد الرمزية والثقافية لمفهوم «الذئب» في الأمثال التركمانية من خلال خمسة عشر نموذجًا مختارًا. ومن المتوقع أن تُسهم نتائج هذا التحليل إسهامًا متواضعًا في دراسات الثقافة الشعبية والأدب الشفهي.

الكلمات المفتاحية:

الأمثال في الأدب التركي، الذئب في الأدب التركي، الذئب في الأمثال التركمانية